

DELPIT ÉS TOMPA KÉT KÖLTEMÉNYE.

Két költeményről lesz szó, melyeknek szerzői két külön világban éltek. Az egyik a francia főváros szellemet, fényt sugárzó körében, az ember-Oczeánon, melynek felszínén ragyognak a habok, de mélyében iszonyu örvények, szennyes salak háborognak, elnyelvén hitet, jóllétet, erényt és vigaszt. Oh! ha e vizfenék megmozdul, — mint a hogy Vergilius mondja: „imis stagna refusa vadis“ — mίνő kétségbeejtő felfordulása támad az erkölcsi világrendnek, az emberiség fenséges haladásának hőse az állatnál lennebb sülyed, mert a tudatlanság üressége mellett benne örvénylik az erkölcstelenség végtelen örvénye. A polgáriasság fényes templomát szentségtelen kézzel meg-rabolja a söpredék és kezében minden szent hagyomány, minden igaz remény, minden lelkesítő gondolat gyujtogató kanócz lesz, melylyel meggyújtja a könyvtárt, a szellem e pantheonját, meggyújtja a múkincsek palotáját, a lángész e templomát. E környezetben él Delpit, e sötét napokat éli át, az emberiség Kain-bélyegét látja égni annak a fenséges népnek homlokán, mely az emberi jogok vallását hirdeté, s a testvériességet kísértette meg valósítani politikai törekvéseiben, küzdemeiben, mely a haladás ihletével van megáldva. De hát a más-sik költő? A mi mélázó Tompánk, kinek hangulata szivünk legtisz-tább, legsalaktalanabb, a földi szenvedély viharától jól elrejtett han-gulata, ki — ha háborog — a szellem-élet magányos háborgását éli át, vagy a politikai ellentétekről mit sem tudó igaz hazaszeretet rajon-gását és csüggedését, gyászba meritett örömét zengi meg azon ki-mondhatatlan melodiájú hangszeren, melynek volt hurja még a virá-gok áloméletének zenéje számára is: hol találkozik a francia köl-tővel? Egy haldokló ágya mellett. Mikor az élet kötelékei szálan-ként szakadoznak el, midőn

„A nagy rejtély előtt a sziv megrezzen

És benne örvénylik a nagy Ismeretlen“,

a hit talányát veti fel a lélek s azzal vivódik, azzal harcolja azt a tusát, melyet Jákob álmában az angyallal folytatott, csakhogy az angyal a halál Angyala, e perczek hangulatát örökíti meg Delpit „Meg-bánás“ és Tompa a „Haldokló mellett“ cz. költeménye. Delpit epicus, Tompa lyricus alakban írta költeményét; de Delpit is egy gyón-

tató atya ajkára adja egy megrendítő esemény elbeszélését, tehát incognitó maga beszél; Tompa az igaz lyra körében marad, de azért szintén elbeszél. S minő ellentét! Tompa a protestáns pap, az egyéni vallás rejtett kételyeit érinti meg és midőn a kétkedés örvényéből egy lelket saját hívő szívének kockázatával annyira partra segít, hogy a vallásból gúnyt, az erkölcsiségből satiricus játékot üzött haldokló, ki e szóra: „Higyj!” azt felelte: „Nem tudok”, mégis érdekelve kéri:

„Tanits meg rá: mikép' kell hinni?” Maga is megtántorul és midőn az ő haldoklója „Nem — nem megyek!” irtóztató nyögés mellett behunyja szemét, kimerülten rogy egy székbe s elméjére „sok nagy gondolat toltul”:

„Élet s halál . . . lélek s test . . . öntudat
Meg nem haló, fulánkos férgel . . .”

Ime a protestáns hit erős fényének erős árnya! Nem egy kegyelemosztó egyház büszke hatalmával, feltáruuló mennyével győzi le a kételet, hanem a benső hit tusáiban maga is részt vesz, meggyőződik, miközben meggyőz. Az egyéniség körébe hatol be, e körben marad. A hamvai lelkész egyszerű, szelid világában a kedély hite szintén probára tétetik; a világhoz ragaszkodó, az egyéni önzés bálványának áldozó emberek által: ő megrendül, de csak a részvét miatt, kételye igaz, mert egészen emberi. E hitetlenség vagy euphemisticus kifejezéssel az Ész istenének emejt oltár előtti hódolat, a positiv egyház romjain emelt oly cultus, mely isteneket tör szét, mint a hogy Delpit elnevezte azon könyvét, melyből a kérdés alatti költeményt lefordítottam: „Les Dieux qu'on brise” (a széttört Istenek), hazája Páris; társadalma a commune, hivei a hitetlenek, papja a petroleur, reménye az egy színvonalra emelt, vagy még inkább súlyesztett testvériség. A művelt világ megborzadt ama borzasztó tragoediától, melynek jeligéül szolgálhatott minden fattyu tragoediájának, s így Borics tragoediájának is jelszava: „Hitte, hogy joga van.” A műveltség szent hagyományait rendre dobták az égő Páris lángjaiba és pedig a haza oly pillanatában, midőn a gyűlölségnek kezét kell szoritnia, a politikai elvharcznak el kell simulnia, midőn a közszenvedésben minden szívnék egybe kell fornia, midőn az invasio hadgyűrűje összeszorítá Franciaország szívet: Párist. Ekkor az elv nevében folyt a testvérgyilkolás, az eszme nevében folyt a nemzet megalázása. Egy ily daemonicus láztól lett megkapatva az a szegény haldokló, ki Delpit papjának áldó kezét visszautasítja; mert:

„— a pártviszály borát izlelé meg,
Melytől a ki ittas, örült álmok rabja,
S imetten átokra nyilik csupán ajka.“

Szegény anyját mellőzte, vérig bántotta. Mikor iszonyu bűnei után végre börtönbe kerül, utóléri sorsa, környékezi a halál árnyéka, ekkor érkezik a jó anya által küldött falusi pap, hogy gyermekkoráért ártatlan emlékéért földidézze e megfásult, megrögzött lélekben, hogy a jó anya egyetlen óhajtnak eleget tegyen: ha már testét nem lehet, mentse meg lelkét.

A drámai dialog erős Tompánál, mélyebb Delpitnél. Hiszen nála a háttérben mintha látnók az égő Louvret és az „Igazság palotájá“-t lángokban. S e lángok világot a nép-dühnek és a mámor orgiájának szennyos odvaira vetnek, A nép-Nero orgiái ezek, melyek még várják festőjüket. A megoldásnál a franczia nem tagadja meg magát. A megrögzött gonosztevő a gyermekkor légkörébe száll, ott felmelegszik. A hazafias pap lelkéből átröppent sugár fellobbantja újra a hazaszeretetnek, emberiségnek, családnak, hitnek és reménynek az egyéni élet romjai alá temetett eszméjét. Ez élet összetört, de a lélek mentve lett. A pap betölté magasztos hivatását. Az önvád, a való megbánás hangján mintegy jóslatszerű szavakat mond a szegény rab. Kijelenti, hogy a haza gyászának azok okai:

„Kiknek őrzöngése szent törvényt taposott:
Égi, földi törvényt, melyek együtt vesznek,
Törvény megvetésért pusztul el a nemzet.“

Delpit papja, mint Tompa, mély gondolatokba merül, de nem tépik az: „öntudat meg nem haló, fulánkos férgei.“ E pap diadalmat ül és azon szavakban, miket a haldokló mondott, mintegy az idvezült lélek kijelentését keresi:

„Tán szeme az örök, az isteni fényben
Füldött, míg érinté a halálnak árnya,
És a menny kapuja lön neki föltárva.“

Tompa hitetlenje az utolsó perczben is türelmetlen, pedig meg vagy on irva: „Tűrőké a mennyeknek országa.“ Utolsó szavai is ezek: „Nem — nem megyek!“ A Delpit communardjának utolsó szavai:

„— azért, a mit tett, kiki vezekeljen!“

a valódi megbánás hangjai. Így van ez jól. Ezáltal hagyja Delpit lelkünkben az epicus nyugalom benyomását. Tompa lelkünkbe szállítja a lyrai forrongás meleg áramlatát. Mindkét költemény értékes, igazi gyöngy; de a Delpit-é hazafias tett. Tompa magunkba mélyeszt és nem tud megnyugtatni; Delpit az emberiség jövőjére nyit kilátást s e végtelen láthatár fölemel, megragad.

A két költemény jellemzi a két világnézet kételyét. A katolikus egyház hatalma felhívja a fellázadást e hatalom ellen, a protestáns egyház szabadsága megengedi a fellázadást önmagunk ellen. Mindkét küzdelem hasonlít Jákob fentemlitett küzdelméhez az angyallal: a kételkedő legyőzötve érzi magát. Az egyik hitetlenség a reménytelen halál sivár küzdelmére, a másik hitetlenség a reménytelen halál sivár romjaira enged kilátást. De álljon itt a mondottak illusztrálására Delpit költeménye. A megszünt „Magyarország és Nagyvilág“-ban közöltem volt ugyan, de megérdemi, hogy a fennebbiekkel kapcsolatban egész terjedelmében közöltessék, hogy annál szélesebb körben legyen ismeretes. A művelt olvasó a Tompáét bizonyára ismeri, vagy ha ez igénytelen sorok után megismerni kívánja, könnyen megszerezheti.

A megbánás.

DELPIT ALBERT KÖLTEMÉNYE.

I.

Akkor ez esetet sok lap elmesélte.
 Ez embernek szörnyű, rémitő volt vétke.
 Mig a szentségtörő lázadásniak bűne
 Párist egy új ostrom iszonyába űzte,
 Három vitézt lőtt le . . . s keze sem reszketett,
 S aztán látták, mint víz gyújtó szövétneket;
 Házakat rabol ki, templomokat perzsel,
 Zsivány lett és mégis érdekelt ez ember,
 Mert, a hol pap valék, falunkban élt anyja.
 Szegény nő! Rosz fiát hányszor elsiratta,
 Ki bőszt volt iránta, husz éves korába'
 Anyai hatalmát szilajul lerázta.
 Párisba ment, édes otthonát elhagyván,
 Munka helyett dőzsölt puha kéjek karján.
 Esze volt, hát anyja segélylyel ellátta,
 Martalékul esett kis vagyonya háza,
 Csakhogy tanulhasson; hejh! de a rosz gyermek,
 Tanulatlan fővel nőtt fel sihedernek.

Páris! . . . te tüzhelye ádáz gyűlölségnek, —
 Benned a pártviszály borát izlelé meg,
 Melytől, a ki ittas, örült álmok rabja,
 S imetten átokra nyilik csupán ajka.

Tizenhat év telt el s nem irt az anyjának,
 Kit nem kerestek fel, csak a sölét árnyak.
 Férjének özvegye, fia vesztos anyja
 Azt halva, ezt élve, mindkettőt siratja.
 Egy napon, a mint az áldozást elvégzem,
 Egy asszony vár otthon, ezt jelentik nékem
 Talpig borult gyászba, szemén könnyek, fátyla,
 Földre rogyva térdel, jöttömet így várja.

Tüstént haza mentem, felnyitván az ajtót,
 Őt láttam. Bús arczán könnye még patakozott,
 Húzva azon végig fájdalom-borozdát,
 Mely elmondja búját, sejteti gyászsorsát,
 Reszkető kezével könnyét letörölte:
 Elfogódva, némán álltam meg előtte;
 Sejtém, miért tört meg a bú terhe alatt.
 Így szól: „meg fog halni, elvesztem fiamat!“
 És, hogy nem feleltem, folytatá: „Értse meg,
 Elrabolják tőlem, drága gyermekemet;
 Halálra ítéltek, többé nem láthatom!“
 S halkabban folytatá: „hejh! fájdalmas nagyon,
 Mit róla olvastam; fejét bünre adta,
 Kezét fölemelte katonára, papra;
 Őlt, gyújtott, — valóban mind iszonyu büntett! —
 Nem akarok többet szólni arról, mit tett;
 Nem ez az én tisztem; és ez halál nekem!...
 Tudja-e, mi gyötri legjobban a lelkem?
 Az, hogy az én fiam, az az elitelt rab,
 Vigasztalan haljon, ne imádkozzék pap
 Érette s az égre átkot mondjon ajka;
 Miket mondhat, megól annak gondolatja!“

Aztán pihent kissé:

„Oh reményem nincsen,

Hogy fiannak éltét többé már megmentsem;
 Mentsem hát meg lelkét: ne tagadja ezt meg!
 Én, a szegény anyja, itten ezért esdek.
 A nagy ég nevében, könyörüljön rajtam,
 Tenger búmnak felét, hagyja, hogy átadjam!“
 „Mit tehetek?“

„— Menjen; értesse meg véle:
 Feloldhatja még az irgalom igéje.
 Ő, a ki nem ismert bűnbánatot eddig,
 — Szent atyám — megtérhet, ha hittel vezetlik,
 Ön előtt, kit ismert, mint ártatlan gyermek,
 E z e m l é k találja csak őt védtelenek,
 Tán kitárja szívét, mely megromlott, beteg...“
 — „Egy lélek üdvéről van szó, tehát megyek.“

II.

Éj volt. A fogházba beléptem. Bizony, ha
 Utközben e dolgot meggondoltam volna,
 Kegyelem munkáját meg sem is kísértem;
 Mintha a jó Isten azt, ki szerencsétlen,
 Elhagyná!

Beléptem.

Kicsiny szűk szobácska
 Fogadott, honnét a kisdéd ablak rácsa
 A borongó égre szűk kilátást engedte.
 Az elítélt szunyadt. A neszre fölrezzent.
 Ágya szélén ott ült, néma dacz az arczán,
 Embernek csak árnya, oly halotti halvány.
 Feszületet tarték nyugodtan elébe.

„Fiam, jövék — sugtam — az Isten nevébe!“
 Nem felelt. De dűhtől reszketett a teste.
 Vissza nem riadva, lelkem el nem vesztve
 A kis fakeresztet föltartám előtte.
 Néma volt.

Mióta sinylik e börtönbe,
 Ő, az álmok rabja, most látta e szent jelt,
 Mely hirdet irgalmat, békét és kegyelmet.
 Újra szólék:

„jöttem az Isten nevébe!“
 Ekkor fölkelte, így szólta, szemeimbe nézve:
 „— Ugy-e, hogy kegyelmet akar hozni nékem?
 Hiszen immár késő, közel van a végem.
 Minek a kegyelem?! Tartsa meg; távozzék!
 Homlokán kiült már a halál verejték,
 De rá fényt, világot a gyűlölség vetett;

Iszonyu volt az, mit ez ember szenvedett.
 Mozdulatlan arczczal, nyugodtan szemléltem,
 Szeme vadul égett gyűlölet tüzében.
 Egyszer csak felismer: mert, ki érzéketlen
 Volt eddig, nyugodt lón. Mélyen rá figyeltem.
 A harag villáma lázas szemeiben
 Nem lobog már többé . . . kialszik . . . elpihen.
 Ekkor én harmadszor, hogy hassak rá jobban,
 Mutatom keresztet, melyre most nyugodtan
 Vetette rá szemét, én tartván elébe
 Mondám: „Fiam, jövék az Isten nevébe!”

Felém jó támolygva, mintha részeg volna.

— „Köszönöm, — susogá — köszönöm, oh mondja.
 Él-e anyám? Oh jaj! tisztelendő atya
 Szegénynek mért voltam elfajult magzatja?
 Sokat sirt miattam, sokat szenvedt értem;
 Önnek, ki olyan jó, meggyóonom e vétkem.
 Ugy-e azért jött, hogy meghalni tanítva?
 Hagyjon hát magamra, kint halmoz a kinra!
 Nem hiszek én többé oktalan mesékbe’,
 Istennek, királynak, hazának már vége!
 Hagyjon el; fejemet tevém a kockára;
 Játszottam, vesztettem és fizetek már ma.
 Mért érzem ép’ most, mit tehettem volna;
 Hogyha bár csalódtam, ez nem az ön dolga.
 Mi haszna még gyónnom, feloldozást nyernem?
 Nincs közöm Istenhez, semmihez . . . Hát menjen!

— Gyermekem . . . .

— Gyermek!

— Mind az, a ki szenved!

Haldoklónak adni lelki segedelmet,
 Az irgalmas Istent hirdetni: ez tiszttem.
 — Ha Isten e m b e r lett, ugy irgalom nincsen!
 — Szegény boldogtalan!

— A vádlevél vádol

(Lajstromot készítvén bűnöm halmazából)
 Hogy öltem, gyujtottam, loptam és raboltam
 Iszonyut műveltem; haljak meg hát . . . jól van! —
 Tompa szenvedése elhal a hörgésbe’.

„-- Az új elv, az új tan szólott e beszédbe,
 Mondám én — „gyermekem, eljött ön Párisba,
 A mely ez esztelen elvekre tanítja.
 Isten! de hát van-e haza! Üres beszéd!
 Nagy szavak, melyek az ember szívét, eszét
 Lánggra gyújtják, ha bár álmában is zengnek;
 Mit tart az új erkölcs drágának és szentnek!
 Káromolni tud csak, kétkedni mindenben,
 S legelőbb magában az, a ki hitetlen.
 A mi szent, gyűlölni, megvetni tudjátok;
 Oh! hogy e hazát is sujtja ez az átok!
 Szívetek mélyében, gyűlölet leplében
 Szép tanotok eddig rejtve vala mélyen.
 Midőn a harcz tombolt, az ellenség árja
 Duló hatalommal tört szegény hazánkra,
 Ki hullt el köztetek, mint a hősök régen,
 Midőn, mint Pompeius a földet kétségben
 Kardjával ütötte, hogy abból éleszsen
 Új légiót, mi is oly kétség'eseten
 Aggódtunk, vergődtünk; látni véltük immár
 Hogy iszonyu csapás fejünk felé mint száll
 Átkos madárképen, hogy reánk lecsapjon:
 A hősök nyomában ki állt ott a harczon?
 Közkatoná, vezér, ki hullatá vérét,
 A végpillanatban szívében őrzé még
 Isten szerelmével a haza-szerelmet!“
 Lihegve figyelt rám; egy pár percnyi csend lett.

— Frankhon! mi az nekem? Igazán bevallom
 Fuvalma hő csókját soh'sem érzé arczom.
 Mert hiszen feledni tanultam régóta.
 Gyakran jut eszembe beszédjök, mióta
 A nagy rejtély előtt a szívem megrezzen,
 És benne örvénylik a nagy ismeretlen!
 Elgondolom: oh ha elvesztünk mindnyájan,
 És e hon elveszett szörnyü nyomorában,
 Azért volt, mert kiki nem tevé meg tisztét.
 Hogy ne legyünk gyávák, legyünk hősök ismét?
 Legyünk jó polgárok: ez az erény magva,
 De mindnyájunk szíve meg vagyon rohadva.
 Hitvány semmiségben hagyjon hát elveszennem,

Későn érkezett már, hogy megváltsa lelkem.
 Az ég megvetésre méltatna csak engem,
 Már semmit sem érek; oh, atyám, hát menjen!
 „Fiam — mondám — hosszú az Úrnak türelme;
 Ha keményen sújtolt, méltó valál erre.
 Meg leszel büntetve; de a végső perczbe'
 Hidd, hogy felemel még végtelen kegyelme:
 Gyónj meg és az Isten megbocsát!“ A hajnal
 Térdelve találta bűnbánatos arczczal;
 És a mikor fölkelte kezemet megfogva

„Figyeljen, — szól — otthon hogy ha majd elmondja,
 Hogy én bűnbánókép' haltam vezekelve,
 Mondja el, oh atyám, mondja el nevembe',
 Őket az ellenség fölgyujtá, kirablá,
 Az idegen mindent félig teve rommá,
 Ők várják, hogy eljön még a bosszu napja;
 De hogyha hazánknak szive megszakadna,
 Mondja meg, hogy oka én vagyok és azok,
 Kiknek őrzöngése szent törvényt taposott:
 Égi, földi törvényt, melyek együtt vesznek,
 Törvény megvetésért pusztul el a nemzet!
 Pusztuló népeknek ez az igaz leczke,
 Fenmarad, ha jobb lesz, s meggyógyul a lelke,
 Élttem, bűnhődésem senki se' feledje:
 Ölttem és életemmel lakolok érette,
 Nem a mint mi tettünk, tegyenek másképpen,
 Hogy hazát feledtem, ez vala fővétkem;
 E szörnyü napokban kikerülhetetlen,
 Hogy azért, a mit tett, kiki vezekeljen!“
 . . . . .
 És az Úrban halt meg.

De a miket monda

E szegény rajongó nékem haldokolva,
 Keserü igazság vagyon abban, érzem:
 Tán szeme az örök, az isteni fényben
 Fürdött, mig érinté a halálnak árnya,
 És a menny kapuja lón neki feltárva!

HEGEDÜS ISTVÁN.

UNITÁRIUS EGYHÁZ ÉS KÖZIGAZGATÁS.

Minden társulatnak tevékenysége első sorban a közigazgatásában kell, hogy mutatkozzék. A közigazgatás minemiségéből mindig következtethetni a társulat tevékenységére és mondhatjuk egyszersmind életrealóságára. Az éppen oly nagy szerepet játszik a társulatok életében, mint maguk a törvények, melyek azokat irányozzák. Sőt egy jól kormányzott társulat, ha mindjárt törvényei nem kielégítőek is, többet ér, mint egy rosszúl kormányzott, legyenek ennek bár oly szépséges törvényei, mint akár egy Platoi, ideális köztársaságnak. A törvények, melyek szerint a kormányzás történik, úgy szólva az esz me; maga a kormányzás, az igazgatás a tett, a kivitel. Az előbbi az utóbbi nélkül csak irott malaszt. Államra vagy bármely más társulatra mindkettő egyaránt fontos és szükséges, mert a kettő együtt eredményezi életét. A hol jó törvények vannak és jó kormányzás, ott a társulat él és virágzik s hathatósan munkál céljai megvalósítására; ellenkezőleg csak teng s képe nem sokat ígér.

Már most az unitárius egyházat véve fel, úgy hisszük, teljesen a dologra beszélünk, a midőn azt állítjuk, hogy annak törvényei — minndamellet is, hogy kívánni valót hagyhatnak fenn egy vagy más tekintetben, hasonlíthatlanul jobbak, mint kormányzása a gyülekezetekben és egyházkörökben. Ha egyházi életünkben csupán a központi kormány működését kellene tekintetbe vennünk, arról a legjobbat következtethetnők közügyeink intézésére. Ámde egyházi szervezetünknek más részei is vannak, s mint minden protestans egyházban, úgy nálunk is az egyházi közélet kiinduló pontja és alapja: a gyülekezet s ennek önmaga által alkotott hatósága. És itt napról-napra oly jelenségekkel kell találkozoznunk, melyek egyenes arculcsapásai a jól kormányzás legelemibb fogalmainak is. Az ember meg kell hogy botránkozzék különösen azokon az eljárásokon, melyekkel némely ekkleziában a közvagyonot oly lelkiismeretlenül kezelik, s jövedelme hovafordításánál éppen azokat a célokat rövidítik meg, melyekre az rendeltetve van. Nem egy esetet tudunk arra, hogy az ekkleziának nevelésügyi és más vitalis érdekei szenvedtek hátrányt ily eljárások miatt. És mintha csak a tegnapi történt volna, oly élénk emlékezetünkben van egyik ekkleziánk templomépítési ügye. Az